

במעגלי ההלכה - שו"ת לשינון ולחזרה

הלכות בישול בשבת

על פי 'פניני הלכה' לרב אליעזר מלמד

מיכאל סטבון

✧ הקדמה

בשבת ישנן ל"ט (39) אבות מלאכה האסורות בשבת. כל אב מלאכה מתחלק לתולדות רבות. כמה אבות מלאכה מתוכן כרוכות בתחום המזון? פרטו. אחת עשרה מלאכות כרוכות בהוצאת המזון מן האדמה (ואלו הן: זורע, חורש, קוצר, מעמר, דש, זורה, בורר, טוחן, מרקד, לש ואופה) ועוד שלוש מלאכות כרוכות בהפקת מזון מן החי (צד, שוחט ומפשיט). מלאכת הבישול (הכלולה במלאכת האופה) הקרובה ביותר אלינו ובה נעסוק בהלכות הבאות:

✧ כללי הלכות בישול

מהי מלאכת בישול? מלאכת בישול היא מלאכה המכשירה או משביחה דברי מאכל. ואין הבדל אם הדבר נעשה על ידי בישול, אפיה או צלייה. הכלל במלאכה זו, שמכינים את המאכל על ידי חום אש.

1. מתי הבישול אסור מהתורה ומתי הוא אסור מדברי חכמים? פרטו שלוש דוגמאות לכך.

א. מאכלים שניתן לאוכלם ללא בישול, אם הבישול משביחם, אסור לבשלם **מהתורה**. למשל, מים, למרות שהם ראויים לשתייה צוננים, מאחר שהבישול משביחם, אסור לבשלם מהתורה. אבל מאכלים שהבישול אינו משביחם, האיסור לבשלם מדברי **חכמים**.

ב. המבשל באש או בתולדות האש, היינו בדבר חם שהתחמם באש – עובר באיסור **תורה**. לפיכך, המחמם מחבת על האש, ואח"כ כיבה את האש שתחתיה וטיגן עליה ביצה, למרות שבעת הטיגון המחבת לא היתה על גבי האש, כיוון שחומה נוצר על ידי אש, עבר באיסור **תורה**.

ג. כל המבשל כדרך שרגילים לבשל, עובר באיסור **תורה**, לפיכך, המבשל במיקרו-גל עובר באיסור תורה, מפני שכיום זהו אחד מדרכי הבישול המקובלים.

2. מהם שלושת האיסורים במלאכת בישול?

א. איסור בישול מהתורה (יש לבדוק אם הדבר אסור מחמת איסור בישול, שכל פעולה שגורמת להפיכת מאכל ממצב חי למבושל אסורה מן התורה).

ב. גזירת חכמים שלא יעשה אדם דבר שעלול לגרום לו להגביר את האש (לחתות בגחלים). (אבל על אש מכוסה, כדוגמת פלטה, מותר להניח תבשיל, כי אין חשש שישכחו איסור שבת ויגבירו את האש).

ג. גזירת חכמים שלא לעשות פעולה הנראית כבישול (גם כאשר נגמר בישולו של התבשיל ואין חשש שיבואו להגביר את האש, אסרו חכמים לעשות פעולה שנראית

כבישול. ולכן אסור להניח בשבת על גבי האש מאכל קר שנגמר בישולו, אבל מותר להניח אותו רחוק ממקור האש, באופן שאינו נראה כבישול).
בכל עת שרוצים לדעת אם פעולה מסוימת מותרת, יש לבחון אותה משלושת הצדדים הללו.

✳ בישול אסור, חימום מאכל מבושל מותר

1. **מהו הכלל בהלכות שבת, שלפיו מותר לחמם מאכל מבושל? מהי ההשלכה המעשית לכלל זה? "אין בישול אחר בישול".** המשמעות המעשית היא שאם המאכל נחשב מבושל – מותר לחממו בשבת, ואם לא – אסור לעשות בו פעולה שתסייע לחימומו. ולכן מותר לחמם בשבת מאכל מבושל. למשל, מותר להוציא מהמקרר דגים מבושלים או שניצל מטוגן, ולחמם אותם לחום שהיד סולדת בו, ובתנאי שפעולה זו לא תראה כבישול (מושג שעליו נרחיב בהמשך).
2. **מתי להלכה האוכל נחשב כמבושל? יש מחלוקת בהלכה: יש אומרים שאם המאכל ראוי לאכילה בשעת הדחק, אין בו יותר איסור בישול. אולם להלכה מוסכם שהמאכל נחשב למבושל משעה שנגמר כל בישולו, וניתן להגישו לפני אורחים בלא צורך להתנצל. ולפני כן, למרות שניתן לאוכלו בשעת הדחק, עדיין הוא אינו מוגדר כמבושל (שו"ע שיח, ד). לכן ישנה חשיבות מירבית לידיעה האם התבשיל מבושל כל צרכו. שכל זמן שעדיין לא נגמר בישולו, ישנו איסור מהתורה לעשות פעולה שתגביר את חומו ותזרז את בישולו**
3. **למדנו ש"כל זמן שלא נגמר בישולו (של התבשיל) ישנו איסור מהתורה לעשות פעולה שתגביר את חומו ותזרז את בישולו" כתבו שלוש השלכות מעשיות לכך**
 - א. ישנם על גבי הפלטה מקומות חמים יותר וחמים פחות, ואסור להעביר תבשיל שעדיין לא נסתיים בישולו למקום חם יותר.
 - ב. אסור להניח מגבת על המכסה שלו.
 - ג. אם פתחו את מכסה הסיר כדי לבדוק את מצבו של התבשיל, והתברר שעדיין לא נגמר בישולו, אסור לכסותו שוב במכסה, מפני שכיסויו מקרב את בישולו.
4. **מה דין חמין שהתבשל כל צורכו אך עדיין יש בו עצמות קשות? הוא נחשב כמבושל כל צרכו ומותר לכסותו ולהיטיב את חומו. אך למי שרגיל לאכול את העצמות הללו, כל זמן שלא נגמר בישולו, התבשיל אינו נחשב כמבושל כל צרכו, ואסור לכסותו ולהיטיב את חומו.**

1. **מושג יסוד בהלכות בישול הוא "חום שהיד סולדת בו". בארו ופרטו דין זה ומהי המשמעות המעשית בשבת לדין זה? "חום שהיד סולדת בו" - הוא שיעור החום הנמוך ביותר שעדיין מסוגל לבשל. אלא שספק בידינו למה התכוונו, האם לחום שהיד לא מסוגלת לנגוע בו אפילו למשך שניות אחדות, שזוהי טמפרטורה של כ-71 מעלות; או הכוונה שאם נצטרך לנגוע בו למשך מספר דקות, נעדיף להרחיק את ידינו מפני שהחום לא יהיה נעים לנו, שזה מתחיל בטמפרטורה של כ-45 מעלות לדעת הרבה פוסקים, מאחר שהדבר נשאר בספק, צריך להחמיר ככל השיעורים. לפיכך, יש להחשיב חום של 45 מעלות כמסוגל לבשל, ולכן אין להניח מאכל חי בתוך סיר שחוממו 45 מעלות ומעלה וכן אסור להניח מאכל חי בסמוך לאש במקום שבו יוכל להתחמם לטמפרטורה של 45 מעלות ומעלה.**

2. **האם מותר להניח בקרבת הפלטה נוזל צונן (מים או בקבוק של תינוק וכדומה) על מנת שחום הפלטה תחמם את המים? והאם הדבר מותר אם האדם עומד ומשגיח כל העת? פרטו. מותר אך ורק אם הם במקום כזה שגם אם יעמדו שם יום שלם, לא יגיעו לחום שהיד סולדת בו, אין בזה איסור. אבל במקום בו הם עלולים כן להגיע ל"יד סולדת בו" אסור להניח את המים הצוננים אפילו לפרק זמן קצר ואפילו אם יעמוד שם אדם וישגיח על המים שלא יתחממו יתר על המידה, עדיין חששו שמא יסיח את דעתו והמים יתחממו לחום שהיד סולדת בו, ויעבור בכך על איסור בישול. כאמור, רק במקום שאינו חם כל כך, שגם אם יישארו שם המים זמן רב, לא יגיעו לחום שהיד סולדת בו, מותר להניח מים קרים.**

* בישול בתבשיל נוזלי ומנהג הספרדים

1. מהי ההגדרה של 'מאכל מוצק' ומהי ההגדרה של 'מאכל נוזלי'? 'מאכל נוזלי' - הוא מאכל שאם יניחוהו בצלחת יתפשט לצדדים בגובה שווה, ואם הוא נשאר במקום שהניחוהו - הוא נחשב כ'מוצק'.

2. באילו מאכלים אנו אומרים את הכלל "אין (איסור) בישול אחר בישול"? מהו הטעם לכך? פרטו. וכיצד נוהגים הלכה למעשה בעדות ישראל השונות?

לכל הדעות אומרים כלל זה במאכלים מוצקים ויבשים (כגון: אורז, שניצל וכו') אבל במאכלים 'לחים' (כמו מרק ורטבים) יש מחלוקת יסודית בהלכה:
✓ **לדעת הרמב"ם** (הרשב"א והר"ן) - גם על מרק מבושל חל הכלל ש"אין בישול אחר בישול", ולכן לדעתם, מותר לקחת בשבת בבוקר, מרק מהמקרר, או רוטב ושאר תבשילים נוזליים ולחממו עד שירתח באופן שאינו נראה כמבשל (=על הפלאטה)
=< וכך נוהגים להלכה התימנים.

☒ אבל **לדעת רש"י** (הרא"ש, הסמ"ג והסמ"ק) רק על תבשילים מוצקים חל הכלל "אין בישול אחר בישול", ומותר לחמם אותם בשבת. אבל לגבי תבשילים נוזליים, גם לאחר שנגמר בישולם, אם התקררו, החימום שלהם אסור מפני שהוא נחשב כבישול.
=< וכך פסק להלכה השולחן ערוך וכך נוהגים להלכה הספרדים. **ולכן אסור להוציא מרק מן המקרר ולחממו.** וכן אם הורידו את המרק מהפלטה, וחזמו ירד מחום שהיד סולדת בו, אסור להחזירו לפלטה.

הטעם לכך:

משום שבמאכלים מוצקים עיקר הבישול הוא - ביצירת הטעם המבושל או האפוי, ואין הבדל גדול בין אם הלחם חם או קר, וכן אין הבדל גדול כל כך לגבי דג או תפוחי אדמה אם הם חמים או קרים. ולכן מרגע שהמאכלים המוצקים קיבלו את טעמם המבושל או האפוי - נגמר בישולם, וגם אם התקררו, מותר לחמם אותם, שאין בהם יותר איסור בישול.
אבל בתבשילים נוזליים, החום הוא חלק מהותי מהגדרת הבישול, וישנו הבדל משמעותי בין מרק קר למרק חם. וכן בתה או קפה, יש הבדל גדול בין אם הם קרים או חמים. ולכן, בתבשילים נוזליים יש בישול אחר בישול, ואם התבשיל הנוזלי התקרר - המחמם אותו שוב לחום שהיד סולדת בו, עובר על איסור בישול מן התורה.

❖ **הרמ"א וכן מנהג האשכנזים** - לעשות פשרה בין הדעות ולדעתו הדבר תלוי בדרגת החום של התבשיל הנוזלי:

☒ אם התבשיל הנוזלי התקרר לגמרי (עד שאין רגילים לאוכלו מפני קרירותו) - אסור לחמם אותו לחום שהיד סולדת בו (כדעת השולחן ערוך)

✓ אבל אם עדיין נשארה בו חמימות, מותר לחמם אותו לחום שהיד סולדת בו (כעקרון הרמ"א פסק כדעת הרמב"ם, שגם על תבשיל נוזלי חל הכלל "אין בישול אחר בישול", אלא שלדעתו, אם לא נשארה חמימות בתבשיל, אסור לחממו מדברי חכמים)

3. מה דינו של אורח הנוהג כשולחן ערוך או כדעת הרמ"א המתארח אצל תימני הנוהג כרמב"ם? להלכה מותר לו לאכול מן המרק שהוציא המארח מהמקרר וחיממו. שהואיל והמארח נהג כהלכה על פי מנהגו, מותר לכל יהודי לאכול לכתחילה מתבשילו.

4. האם מותר לבקש ממי שנוהג כרמב"ם שיחמם עבורי מרק? אסור למי שנוהג כשולחן ערוך או הרמ"א לבקש ממי שנוהג כרמב"ם לחמם עבורו מרק, שהואיל ולפי מנהגו הדבר אסור, אסור לו לבקש זאת מחבירו. אמנם אם יזמין אותו לאכול יחד עמו, הרי שהאורח יוכל לנהוג כמנהגו ולחמם את המרק עבור עצמו, וממילא יהיה מותר גם למארח לאכול ממנו.

5. אם רוב המאכלים שבסיר הקר הם מוצקים, אך יש שם רוטב נוזלי (כגון: עוף ברוטב, דגים ברוטב, תפוחי אדמה ברוטב) א. האם ניתן לחמם את הסיר בתוך השבת? ב. מה הפתרון למעוניינים בכך? נמקו: תשובה: א. אם רוב המאכלים שבסיר הקר הם מוצקים, אך יש שם גם רוטב נוזלי, אסור לחמם את הסיר. הטעם: כי חימום הרוטב אסור משום בישול. ב. הפתרון לכך, להוציא את המאכלים המוצקים ולחמם אותם לבדם, ולמעט הרטיבות שנותרה עליהם אין לחוש משום שלנוזלים אלו אין חשיבות והם בטלים למאכל המוצק.

6. כאשר התבשיל קרוש (רוטב פטריות) אולם בעקבות החימום יהפוך לנוזלי – מה דינו להלכה?

למנהג הספרדים – ניתן לחממו כי דינו כתבשיל שאינו נוזלי.
אך למנהג אשכנז – לכתחילה אין לחמם אותו, כי אין לעשות פעולה שתגרום למאכל להפוך ממוצק לנוזלי או להפך (זה נחשב כעין הולדת של דבר חדש = איסור "מוליד").
אך אם הרוטב טפל לאוכל המוצק, גם למנהג אשכנז מותר לכתחילה לחמם את המאכל עם הרוטב המוקשה שיהפוך לנוזלי.

✿ כלי ראשון, שני ושלישי

הקדמה: בישול מאכלים נעשה על ידי כלי שעומד על האש, השאלה, מה הדין כאשר ישנו סיר שאינו מונח על גבי האש או הפלטה, ויש בו מים חמים או תבשיל חם שהיד סולדת בהם, האם מותר להכניס לתוכו מאכל שאינו מבושל. התשובה הכללית, שבכלי ראשון הדבר אסור ובכלי שני מעיקר הדין מותר, אולם בפועל רק בכלי שלישי מותר.

1. בארו את המושגים: "כלי ראשון" ו"כלי שני". מהו הטעם להבדל ביניהם?

'כלי ראשון' - הוא הכלי שהתחמם על גבי האש.
'כלי שני' - הוא כלי שעירו לתוכו את המים או התבשיל מתוך הכלי שעמד על האש.
הטעם להבדל ביניהם הוא:
הכלי הראשון עמד על האש וגם דפנותיו התחממו, וממילא זמן ממושך ישמר חומו, ובכוחו לבשל את המאכל החי שיניחו בתוכו.
אבל כלי שני, הואיל ודפנותיו לא התחממו על האש, בזמן קצר התבשיל או המים החמים שהניחו בו מתקררים, ואין בכוחם לבשל את המאכל החי שמניחים בתוכם.

2. בארו את המושג: 'כלי בישול'. הדגימו ובארו מהי חומרת האיסור המדובר?

- אמנם בישול קיים ב'כלי ראשון'. ומעיקר הדין ב'כלי שני' - אין בישול, אך יש מאכלים, כדוגמת דגים מסוימים, שהם יוצאים מהכלל ומתבשלים במהירות ובקלות, ואפילו בכלי שני הם יכולים להתבשל.
- מאכלים אלו מוגדרים בהלכה כ'כלי הבישול', ואסור מן התורה לבשלם בכלי שני. ולא זו בלבד, אלא אפילו לשפוך עליהם מים חמים מתוך כלי שני אסור, כי מאחר שדי להם בבישול קל, אפילו בעירו מכלי שני הם מתבשלים ונעשים מוכנים לאכילה.
- ואף שמעיקר הדין משמע שרק מאכלים בודדים נחשבים ל'כלי הבישול', כמה מגדולי הפוסקים חששו שמא איננו יודעים להבחין בין מאכלים רגילים ל'כלי הבישול'. ולדעתם, רק כאשר ידוע במפורש, שהמאכל אינו מ'כלי הבישול', כדוגמת מים ושמן, מותר ליתנו בכלי שני.
- בנוסף לכך, לדעת כמה מגדולי הפוסקים, כל מאכל שלא עבר בישול לפני השבת, אסור מדברי חכמים להכניסו לכלי שני בשבת, משום שהכנסתו לכלי שני נראית כבישול. לפיכך למעשה, אין להניח מאכל שלא עבר בישול בכלי שני, אבל מותר לערות מכלי שני על מאכל שלא עבר בישול, ורק אם ידוע שהוא מ'כלי הבישול', אסור לערות עליו מכלי שני.

3. בארו את המושג 'כלי שלישי': 'כלי שלישי' - מוסכם להלכה שאינו מבשל. שאם שפכו את המים החמים או התבשיל שבסיר (1) - לכלי אחר (2) - וממנו לעוד כלי (3), הרי זה 'כלי שלישי', ואין בו יותר איסור בישול.

4. האם וכיצד ניתן להכין בשבת 'מנה חמה' של מרק ואורז? מותר להכין 'מנה חמה' של מרק או אורז, על ידי שייערו מים חמים מכלי שני לתוך ה'מנה חמה', שהכלי שבו היא נמצאת הוא כלי שלישי. ואין חשש בעירו מכלי שני, הואיל ולא ידוע שהמנה החמה מקלי הבישול. אבל פירה אסור להכין – משום איסור 'לישה' בשבת.

כיצד מכינים תה בשבת? באיזה 'כלי' להלכה ניתן להכין ומדוע? הרוצה להכין תה, צריך לעשות זאת בכלי שלישי. כלומר יערה את המים החמים לכוס אחת (שהיא כלי שני), וממנה יערה את המים לכוס אחרת, שהיא כלי שלישי, ולתוך הכוס הזו יכניס את שקית התה. ולכאורה היה צריך להתיר לעשות זאת בכלי שני, שכן הכלל הוא שאין בישול בכלי שני. אלא שכפי שלמדנו, בדברים שהם 'קלי הבישול', יש בישול גם בכלי שני, ויש חוששים שעלי התה הם מ'קלי הבישול'. ועוד שיש סוברים, שאסרו חכמים להכניס לכלי שני מאכל שלא עבר בישול, משום שזה נראה כבישול. לפיכך הרוצה להכין תה צריך לעשות זאת בכלי שלישי.

מהי המחלוקת בהלכה בנוגע להכנת תה בשבת בכלי שלישי. פרטו?

- יש פוסקי הלכה כמו 'החזון איש' (הרב אברהם ישעיהו קרליץ (1878-1953)) ו'ערוך השולחן' (יחיאל מיכל הלוי אפשטיין) (1829-1908) - שהחמירו והורו, שהואיל ואנו רואים שאפילו בכלי שלישי יוצא צבע וטעם מתוך שקית התה, סימן הוא שהתה מתבשל בקלות רבה. ולכן יש לאסור להניחו אפילו בכלי שלישי.

- אלא שלדעת רוב הפוסקים, כלל מוחלט הוא, שאין איסור בישול בכלי שלישי, ובכל מקרה מותר להכניס מאכל שלא התבשל לכלי שלישי. בנוסף לכך, מה שרואים שגם בכלי שלישי יוצא טעם וצבע מהתמצית, אין זה סימן לבישול. עובדה היא, שאף אם יכניסו את שקית התה למים בטמפרטורה פושרים של ארבעים מעלות, שאינם מסוגלים לבשל כלום, יצא טעם וצבע. לפיכך, מותר לתת שקית תה לתוך מים חמים שבכלי שלישי.

כיצד ניתן להכין תה בשבת עם תמצית תה נוזלית שהוכנה מראש? אם הכינו מערב שבת תמצית תה נוזלית, מותר לשפוך אותה למים החמים שבכלי שני, שכן התמצית הנוזלית אינה מ'קלי הבישול', ומזיגתה לתוך הכוס אינה נראית כפעולת בישול. והמהדרים נזהרים לכתחילה שלא לצבוע משקים ועל כן ימזגו את תמצית התה לכלי שלישי, ועליה יערו את המים החמים מכלי שני, שבאופן זה המים מצטרפים לתמצית התה ולכל הדעות אין בזה חשש צביעה. ואם באמצע השבת התמצית הנוזלית נגמרה ונשארו רק עלי תה בלא נוזלים, מותר לשפוך מים רותחים מהדוד לתוך כוס שתחשב כלי שני, וממנה יערו את המים על עלי התה, ויכינו עוד תמצית נוזלית. ואין לחוש בזה לבישול, כי עלי התה הללו כבר נתבשלו בערב שבת, ואין לגביהם יותר איסור בישול.

✿ עירוי רותחים לכוס רטובה

המיוחד בהלכה, שהיא חודרת בדייקנות עד לפרטים הקטנים ביותר, ודווקא על ידי כך היא מרוממת את כל הפעולות המעשיות של החיים ונותנת להן משמעות רוחנית ערכית ומכאן לשאלה המעשית הבאה :

האם מותר בשבת למזוג מים חמים מן הדוד לתוך כוס שיש על דפנותיה רסיסי מים?

☒ **דעת הרב משה פיינשטיין**, ודעת הרב נויבירט ב"שמירת שבת כהלכתה" - הואיל ואיסור בישול מן התורה חל גם על טיפות ספורות של מים, **אסור** לערות מים חמים מן הדוד לתוך כוס שיש על דפנותיה רסיסי טיפות של מים קרים, **מפני שהמים החמים יבשלו את רסיסי המים הקרים. ולכן יש לנגב** היטב את הכוס מכל רטיבות, ורק לאחר מכן מותר למזוג לתוכה מים חמים (אג"מ או"ח א, סו"ס צג; מנח"י ט, ל; שש"כ א, נב).

✓ לעומת זאת, דעת הרבה פוסקים בניהם דעת הרב אליעזר וולדנברג וכן **הרב עובדיה יוסף** (ציץ אליעזר יג, מ; שבה"ל ז, מב; יבי"א ח"ד לג) : שאין צורך לנגב את הכוס מכל רטיבות, משום :
א. **ספק** אם בפועל יהיו טיפות שיתבשלו.
ב. גם אם יתבשלו, יהיה זה **שלא ברצונו ובדעתו של האדם**, שכן אין כוונתו במזיגת המים לבשל את הרסיסים הללו.
ג. **אין זה דרך בישול.**

וכדעה זו ההלכה.

✳️ האם גוש חם מבשל (בכלי שני / שלישי)?

כפי שלמדנו כלי ראשון מבשל כל מאכל, וכלי שני מבשל רק את המאכלים שמתבשלים בקלות, אבל כלי שלישי אינו מבשל כלל. אלא שנחלקו הפוסקים בשאלה, מה דינו של גוש חם:

חתיכת בשר או תפוח אדמה לוחטים – מה דינם בנוגע לאיסור בישול בשבת? מהי המחלוקת בעניין ומה הוכרע להלכה?

✓ **דעת רוב הפוסקים וכן פסק הרמ"א להלכה:** שגם על גוש מאכל חלים כללים אלו, וכיוון שהוא מונח בכלי שלישי, **אינו יכול לבשל שום מאכל** (רמ"א, גר"א, פמ"ג, חת"ס ונשמ"א).

☒ אולם יש פוסקים, שהחמירו (כך כתב 'המשנה ברורה') והורו: שכל הכללים אודות כלי שני ושלישי נאמרו דווקא לגבי מאכלים נוזליים או רכים שבאים במגע שלם עם הדפנות הקרות של הכלים, ולכן אחר שהועברו מכלי ראשון לשני, ומשני לשלישי, כבר אין בכוחם לבשל. אבל כאשר מדובר בגוש מאכל, כמו למשל, חתיכת בשר, פשטידה, תפוח אדמה או אורז הצבור כגוש, מאחר שהם עשויים כגוש – חומם נאצר בתוכם, ואין הם מושפעים כל כך מהדפנות. ולכן כל עוד הם חמים בחום שהיד סולדת בהם, **אפילו אם הם מונחים בכלי עשירי, יש בכוחם לבשל** (מ"א, מ"ב שיח, מה).

למעשה: מאחר שהדבר נוגע לאיסור תורה, ראוי להחמיר, אולם בכל עת שיש ספק נוסף האם יש בדבר בישול, אפשר להקל לכתחילה.

מתוך הרשימה הבאה: מלח, תבלינים חיים (כפריקה, פלפל), ירקות חיים (כמו מלפפון חמוץ), רוטב קר, מה ניתן להניח בשבת על גוש חם לוחט בכלי שלישי? מדוע?

- א. כל זמן שאפשר לנגוע במאכל הגושי, ויש ספק אם היד סולדת בו - אין לחשוש שמא הוא יכול לבשל ומותר להניח עליו הכל.
- ב. גם אם ברור שהיד סולדת בו –

✓ **רוטב קר** - מותר לתת עליו רוטב קר שעבר בישול, הואיל ויש סוברים שאין בישול אחר בישול בנוזלים.

✓ **מלח** מותר לתת עליו - הואיל ואינו מתבשל בכלי ראשון שאינו על גבי האש (מ"ב שיח, עא).

✓ **מלפפון חמוץ וירקות חיים** מותר להניח על קוגל או בשר לוחט, מפני שאין כוונה לבשל אותם.

✓ **תבלינים חיים (כפריקה ופלפל) - אסור להניח על גוש לוחט**, מפני שיש תועלת בבישולם, שאז טעמם יספג היטב במאכל. לפיכך, יש להמתין שהמאכל הגושי יצטנן קמעא עד שאפשר יהיה לנגוע בו, ואז מותר לתבלו בתבלינים.

ב. בישול אחר אפייה/צלייה:

למדנו את הכלל "אין בישול אחר בישול" שפירושו הוא מותר לחמם בשבת מאכל שכבר התבשל כל צרכו, מפני שהאיסור הוא להעביר מאכל ממצב חי למצב מבושל, אבל לאחר שהמאכל התבשל אין איסור לחממו. אלא שעדיין צריך לברר האם מותר בשבת להעביר מאכל ממצב מבושל לצלוי, או מאפוי למבושל וכיוצא בזה.

האם מותר לקחת דבר צלוי או אפוי ולבשלו בשבת (כגון: בשר צלוי לתוך סיר מרק / לחם אפוי לתוך צלחת מרק / בסקוויט לכוס הקפה)?

יש מחלוקת בהלכה:

✓ **לדעת ראבי"ה ורוב הראשונים - אין בזה איסור.** שהואיל ועל ידי חום האש המאכל כבר עבר ממצב חי למצב מבושל או אפוי או צלוי, אין בו יותר איסור בישול. ושינוי מצבו מצלוי למבושל או להיפך, אינו נחשב בישול אלא הטעמה נוספת שאין בה איסור. וכן ההלכה לדעת חלק מהפוסקים הספרדים וכך דעת הרב עובדיה יוסף להלכה (יחו"ד ב, מד; מנח"א ח"ב י, כו).

✓ אולם לדעת רבי אליעזר ממין (יראים), וכך פסק הרמ"א להלכה וכן דעת חלק מהפוסקים הספרדים: אמנם מותר לחמם בשבת מאכל מבושל, אפוי או צלוי, אבל לשנות את מהותו מצלוי למבושל אסור, מפני שזה נחשב כבישול חדש. וכן אסור לקחת לחם אפוי ולהכניסו לתוך סיר של תבשיל, שעל ידי כך הופכים את הלחם מאפוי למבושל. ואפילו אם המרק החם בכלי שני, יש לחוש שהלחם מ'קלי הבישול', והרי הוא מתבשל בכלי שני. וכן מנהג אשכנז להחמיר (רמ"א שיח, ה). וכן דעת חלק מהפוסקים הספרדים, שלכתחילה נכון להחמיר בזה (בן איש חי ש"ב בא ו; אול"צ ח"ב ל, ו).

אמנם גם הנוהגים להחמיר מסכימים שבדיעבד אם בישלו דבר אפוי או אפו דבר מבושל, המאכל לא נאסר, שכן בדיעבד אפשר לסמוך על דעת המתירים (מ"ב שיח, מו).

לפי מנהג רוב ישראל שנוהגים להחמיר בדין זה, הרוצה לטבול בסקוויט בתה או קפה, צריך להקפיד שהקפה והתה יהיו בכלי שלישי שאינו מבשל. והרוצה לטבול לחם במרק, אם יעביר את המרק מהסיר לצלחת על ידי מצקת, יוכל להקל ולהחשיב את המרק ככלי שלישי ולטבול בו לחם (מ"ב שיח, מה).

✳ מגיס

פעולת הערבוב נקראת בלשון חכמים 'מגיס'
עירבוב המאכל שבקדירה משפר את איכות הבישול.

מתי המגיס בשבת עובר באיסור תורה, מתי הוא עובר על איסור חכמים, ובאילו מקרים ואופנים הדבר מותר?

- א. בתבשיל **שלא** נתבשל כל צרכו והוא רותח (יד סולדת בו) - בין אם התבשיל מונח על האש ובין אם אינו על האש - המערבב אותו בשבת עובר באיסור תורה.
- ב. **הוצאת מאכלים מתוך** סיר שהתבשיל שבתוכו עוד לא מוכן לאכילה - בין אם התבשיל מונח על הפלטה ובין אם אינו על הפלטה - אסור **מְדַבְּרֵי חֲכָמִים**: הטעם: משום שלקחת המאכל תגרום לתנועה בתוך הסיר, וזו היא פעולה של הגסה.
- ג. **סיר שעומד על האש, גם אחרי שנגמר הבישול והמאכל ראוי לאכילה – אין לערבב את התבשיל בעודו על האש** משום שהמערבב נראה כמבשל (הרב עובדיה יוסף)
- ד.

✓ **אם התבשיל בסיר עוד לא מוכן לאכילה – יהיה מותר להוציא ממנו מאכלים** – רק בשני תנאים: א. כשהתבשיל הורד מהפלטה. ב. רק כאשר התבשיל יתקרב עד שהיד לא תסלוד בו.

✓ **אם התבשיל בסיר עוד לא מוכן לאכילה (מבושל כל צרכו) – מותר לקחת ממנו את המאכל הרצוי.** וכן רבים מיוצאי ספרד.

תבשיל שמונח על גבי הפלטה, ונגמר בישולו – האם ניתן להוציא ממנו מאכלים? פרטו.

מנהג יוצאי אשכנז וחלק מיוצאי ספרד להחמיר, שכל זמן שהתבשיל מונח על הפלטה, אפילו אם נגמר בישולו, לכתחילה אין מוציאים ממנו מאכלים. אלא קודם מורידים את הסיר מהפלטה ואחר כך מעלים בכף את המאכלים. ואם רוצים אחר כך להניח בחזרה את הסיר על הפלטה, יש להקפיד על הכללים שיבוארו בדיני החזרה.

מתי לכל הדעות, יהיה ניתן להוציא מאכל מתבשיל שנגמר בישולו והוא עומד על גבי האש?

בשעת הצורך, גם המחמירים מקילים להוציא מאכלים מתבשיל שנגמר בישולו והוא עומד על האש. למשל, כאשר הסיר מונח **על אש שאינה מכוסה**, ואם יורידו אותו מן האש יהיה אסור להחזירו (כפי שנבאר בהמשך), מותר להוציא את המאכלים מהסיר בעודו על האש. מפני שהעיקר להלכה, שמשעה שנגמר בישול המאכל, אין בו יותר איסור מגיס.

ומים, לכל הדעות מותר לקחת מתוך המיחם שעל הפלטה.

✿ הוספת מים לתבשיל על הפלטה כדי שלא יישרף

כאשר הנוזלים שבקדירת החמין שעל הפלטה התנדפו, ויש חשש שהתבשיל יישרף, האם ניתן להוסיף לקדירה מים? פרטו את כל השיטות, כיצד מכריע הרב מלמד ב'פניני הלכה'?

א. **מים קרים** – אסור להוסיף מפני שהם יתבשלו בה.

ב. **עירוי מים רותחים מכלי ראשון שעומד על גבי האש**: אם יש מיחם של מים חמים על

הפלטה - מותר לערות ממנו מים חמים אל תוך הקדירה. ואם יש למיחם ברז, אפשר להוריד את קדירת החמין מהפלטה, וליצוק לתוכה מים חמים מן הברז. ואם הקדירה בשרית והמיחם פרווה, יש לפתוח את המכסה של הקדירה למשך כעשר שניות כדי שהאדים הרבים שבה יצאו ויתפזרו, ורק אח"כ יקרבו אותה מעט אל הברז, באופן שרק מעט אדים יעלו ממנה אל הדוד.

ג. **עירוי מים רותחים מכלי שני**: כאשר קשה לערות מן הדוד ישר לקדירה, אפשר לקבל את

המים החמים בכוס ולערוותם מן הכוס לקדירה, שכל זמן שהיד סולדת מחום המים, לדעת רובם המכריע של הפוסקים, אין בהם איסור בישול. וכך נוהגים רוב ישראל ובכללם יוצאי אשכנז (משנה ברורה, שמירת שבת כהלכתה), תימן וצפון אפריקה (הרב בן ציון אבא שאול ועוד)

ד. **זעת הרב עובדיה יוסף להחמיר** - שאסור אפילו עירוי מכלי ראשון שעומד על גבי האש.

הטעם לכך: אין מתייחסים לחום המים אלא למעמד שלהם, שבעודם במיחם הם במעלת כלי ראשון, ובעת שייערו אותם ירדו ממעמד של כלי ראשון שבכוחו לבשל, למעמד של עירוי שאין בכוחו לבשל, וכאשר יכנסו לתוך הקדירה יתבשלו ויחזרו להיחשב ככלי ראשון. ויש מהספרדים שנוהגים כדעה זו. והעצה שיכולה לסייע לנוהגים כך, שימלאו שקית מים ויסגרוה היטב ויניחוה בתוך הקדירה, ואם התבשיל יתייבש, ינקבו בה חור והמים החמים שבה ישפכו לתבשיל.

הרב מלמד מכריע ואומר: "וספרדים שרוצים להקל כדעת רוב הפוסקים, יש להם על מי לסמוך"

✿ פתיחה לדין שהיית התבשיל מערב שבת

בהלכות הקודמות למדנו את גדרי מלאכת בישול האסורה מהתורה, ומכאן נמשיך לברר שתי גזירות חכמים: א. שלא להשהות מאכלים שאינם מבושלים על האש בערב שבת. ב. שלא לעשות בשבת פעולות הנראות כבישול (ימחזי כמבשלי). נתחיל בראשונה:

האם מותר לפני שבת להניח מאכל על גבי אש גלויה כדי שימשיך להתבשל בשבת? פירוט.

✓ ככלל, איסורי שבת חלים מרגע כניסת השבת, ולכן מן התורה היה מותר להניח לפני כניסת השבת תבשילים על גבי האש אף שימשיכו להתבשל בשבת.

☒ אלא שחששו חכמים שמא מתוך שאדם להוט שתבשילו יתבשל כראוי לסעודת ליל שבת, ייטיב את האש אחר כניסת השבת, ויעבור על איסורי הבערה ובישול. וחזקו חכמים את דבריהם וגזרו, שאם עבר והשהה על האש תבשיל שיש צורך שימשיך להתבשל – אסור ליהנות ממנו בשבת.

בעבר היו מבשלים בתוך כירה שבתחתיתה היו גחלים לוחשות, וחששו חכמים שמא יחתו בגחלים כדי לזרז את הבישול. וכן היום שמבשלים על אש הגז או על ידי גופי חימום חשמליים שבתנור או כיריים חשמליות, יש חשש שמא ירצו להגביר את האש ויעברו על איסורי תורה של מבעיר ומבשל. (ואף אם יפעילו את הגז או את גופי החימום החשמליים על החום הגבוה ביותר, כך שאין אפשרות להגביר את האש, אסור להשהות עליהם תבשילים, מפני שחכמים לא חילקו בגזירתם. ועוד, שיש חשש שמא יפחיתו את החום ואח"כ יבואו להגבירו) ועוד, שכל זמן שמשחים מאכל שעוד לא התבשל על אש גלויה, יש לחשוש שיעברו על איסור בישול גם בדרכים אחרות: כגון שיערבבו את תכולת הסיר, או יכסו אותו יותר כדי להיטיב את חומו.

בשני אופנים לא קיים חשש שמא יבואו להגביר את האש, וממילא מותר להשהות את התבשיל על האש או בתוך התנור:

א. **התבשיל מבושל כל צורכו:** כשהתבשיל מוכן לאכילה, כך שאין מניע שיגרום לאדם לחלל שבת ולהיטיב את האש.

ב. **האש מכוסה (גרוף וקטום):** כאשר התבשיל אינו מוכן לאכילה, ניתן להתיר את השהייתו על האש על ידי פעולה כנגד האש. בזמן חז"ל היו עושים זאת על ידי גריפת הגחלים אל מחוץ לכירה או על ידי קטימת הגחלים, היינו כיסויים באפר שימעט את חומם. וכיום עושים זאת על ידי כיסוי האש, ולשם כך משתמשים בפלטה.

"גרוף" – הוציאו את הגחלים מחוץ לתנור. "קטום" – כיסוי את הגחלים באפר כך שהחום שלהם ירד.

לסיכום

✓ מהתורה – מותר (כי איסורי השבת מתחילים רק בכניסת השבת ואילך)

☒ חכמים – אסור. מחשש שאדם יזרז את בישול המאכל בשבת עצמה (על ידי הגברת

האש וכדומה). ומי שהניח מאכל על אש גלויה לפני שבת – המאכל אסור.

✓ חכמים התירו רק בשני תנאים:

א. אם התבשיל מוכן לאכילה (כל צורכו שמצטמק ורע לו / יבן דורסאיי כפי שיוסבר להלן)

ב. אם האש 'גרופה וקטומה' (כמו פלטה של שבת).

✿ ההיתר הראשון – כאשר התבשיל מבושל : ההיתר השני – לכסות את האש

כאשר אין מניע שיגרום לאדם להיטיב את האש שתחת התבשיל, מותר להשהותו בערב שבת (=יום שישי) על אש גלויה. כתבו את מחלוקת הפוסקים בשאלה: מתי אין מניע להיטיב את האש? ומהי ההכרעה למעשה? מהו הפתרון לכך?

א. לדעת הרי"ף והרמב"ם - רק כאשר התבשיל נתבשל כל צרכו ומכאן ואילך כל תוספת בישול תפגום בטעמו (בלשון חז"ל: 'מצטמק ורע לו'). אבל אם תוספת הבישול רצויה לבעל התבשיל (=מצטמק ויפה לו) - אסור להשהותו על האש, הואיל ויש לו עדיין מניע מסוים להיטיב את האש.

ב. לדעת הגאונים ובעלי התוספות - כל תבשיל שהגיע למצב שכבר ניתן לאוכלו בשעת הדחק (בלשון חז"ל 'כמאכל בן דרוסאי' יש הסוברים שמדובר ב1/3 בישול), אין יותר חשש שמא יחללו שבת כדי להיטיב את האש שתחתיו. אבל אם אפילו בשעת הדחק לא ניתן לאוכלו, יש חשש שמא מתוך דאגה שלא יוכלו לאוכלו בסעודת ליל שבת, יבואו להטיב את האש שתחתיו.

למעשה, מותר ביום שישי לפני כניסת השבת להשהות על אש גלויה - תבשילים שראויים לאכילה בשעת הדחק - שכן דעת רוב הראשונים וכך נהגו ברוב קהילות ישראל.

אבל **לכתחילה ראוי לחוש לדעת המחמירים** (הרמב"ם), שלא להשהות על אש גלויה תבשיל שהמשך החימום שלו משביח את טעמו.

הפתרון לכך, **לכסות את האש**. ואם ישכחו ויבואו להיטיב את האש, כשיראו שהאש מכוסה, יזכרו שהיום שבת ויזהרו שלא להגביר את האש. ולכן **מותר להשהות מאכלים שלא נתבשלו כראוי על פלטה חשמלית, הואיל וגופי החימום שבה מכוסים**.

פתרון נוסף הוא כיסוי האש בטס נחושת ('בלעץ'): מותר לכסות את האש שבכיריים בטס נחושת, ולהשהות עליו את התבשילים **שלא נתבשלו כראוי**, שעל ידי כיסוי האש עושים סימן ברור שמזכיר את השבת, ועל ידי כך יזהרו שלא להגביר את האש. ולכתחילה טוב לכסות גם את כפתורי הגז.

מדוע נכון וראוי תמיד לפני שבת להקפיד ולהניח, רק מאכלים מבושלים ומוכנים על גבי הפלטה? הרי לכאורה מותר לפני שבת, להניח על פלטה גם מאכל שעדיין לא הסתיים בישולו?

אף שמותר להניח על טס הנחושת או על הפלטה תבשיל שעדיין לא נסתיים בישולו, מכל מקום **לכתחילה מוטב שכל המאכלים יהיו מבושלים לגמרי לפני כניסת השבת**. משום שכל זמן שהם אינם מבושלים כל צרכם, כל פעולה שתגביר את חומם אסורה מהתורה. למשל:

- אם פתחו סיר של תבשיל שעוד לא נגמר בישולו, אסור לסוגרו.
- וכן אסור להזיז את הסיר למקום יותר חם על הפלטה, ולכן טוב להניח על הפלטה רק תבשילים שכבר נגמר בישולם (שש"כ א, עב).

✿ השהייה בתנור חשמלי ובישול בשעון שבת

מה דינו של הרוצה להניח ביום שישי לפני כניסת השבת, תבשיל שלא התבשל כל צורכו בתנור חשמלי? מה דינו של תנור הפועל על תרמוסטט (וסת חום השומר על טמפרטורה ובשעת פתיחת הדלת מפעיל את גוף החימום)?

הרוצה להשהות בערב שבת בתנור חשמלי תבשיל שלא נתבשל כראוי, צריך לעשות דבר שיזכיר לו את השבת, כדי שלא יבוא להגביר את האש.

א. **חציצה:** אפשרות אחת, שיניח טס מתכת או נייר כסף עבה כדי להוסיף חציצה בין גופי החימום לקדירה. שהואיל והוא עושה דבר שמחליש את החום המגיע לתבשיל, יזכור את השבת ולא יגביר את חום התנור.

ב. **כיסוי הכפתורים:** אפשרות שנייה, לכסות את הכפתורים שעל ידם מגבירים את חום התנור.

ג. אלא שיש בעיה נוספת בתנורים, שאם הם עובדים על תרמוסטט, יש אומרים שאסור לפתוח את דלת התנור מחשש שהפתיחה תפעיל את החימום. כדי שהשימוש בתנור יהיה מותר לדעת כולם, התקינו בתנורים רבים **כפתור מיוחד למצב שבת, שמפעיל את התנור על חום נמוך וקבוע, באופן שפתיחת דלת התנור אינה משפיעה על פעולתו.**

האם ניתן לכוון שעון שבת שידליק את התנור שעה לפני הסעודה, כדי שלקראת הסעודה המאכל יתבשל?

מעיקר הדין מותר להניח בתנור לפני כניסת השבת מאכל לא מבושל, ולכוון את שעון השבת שידליק את התנור שעה לפני הסעודה, כדי שלקראת הסעודה המאכל יתבשל, **ובתנאי שיכסה את כפתורי ההפעלה** (וכן מותר להניח בתוך מכונה לאפיית לחם קמח ומים ושאר חומרים, ולכוון את המכונה שתתחיל ללוש ולאפות בשבת בבוקר, כדי שתסיים את האפיה לקראת סעודת שחרית, ובתנאי שיכסה את כפתורי ההפעלה. ויש שפסקו כך למעשה) **ולעומתם יש שאסרו זאת לחלוטין, משום גזירה שמא יבואו לידי בישול גמור בשבת.**

מה דינו של מיחם חשמלי בשבת?

מותר להשתמש במיחם מים חשמלי, אלא **שטוב להקפיד שהמים ירתחו לפני השבת**, ונכון להשתמש במיחם שאינו עובד על תרמוסטט. כאשר המתקן עובד על תרמוסטט, נכון להוציא ממנו את המים בעת שגוף החימום עובד. אסור להשתמש במתקנים שבעת שמוציאים מהם מים חמים, נכנסים תחתיהם מים קרים ומתבשלים. (בשתי דוגמאות אלו נרחיב בהמשך).

✳ הנחה בשבת – שלא יעשה פעולה שנראית כבישול ("מחזי כמבשל")

הקדמה: לאחר שלמדנו את דין השהיית תבשיל מערב שבת (ביום שישי), נמשיך לדין הנחת תבשיל בשבת במקום שיתחמם. כפי שלמדנו, הכלל הוא, שבישול מאכלים אסור בשבת אבל חימום מאכלים מותר, שהואיל וכבר התבשלו בערב שבת אין בהם יותר איסור, שאין בישול אחר בישול. לפיכך, מותר להוציא בשבת מן המקרר מאכלים קרים שבישולם נסתיים, כדוגמת שניצל קר, קוגל ובורקס, ולחמם אותם. ולגבי תבשילים נוזליים נחלקו הפוסקים.

אולם גם כאשר מחממים מאכלים מבושלים, אסרו חכמים לעשות זאת באופן הנראה כמו בישול, שמא מתוך שיעשו פעולות שגראות כבישול ישכחו את השבת ויבואו להיטיב את האש ויעברו על איסור תורה. לפיכך, אסור לחמם בשבת מאכל מבושל על אש גלויה, שכך היא דרך הבישול.

אבל כאשר ברור שאין זו דרך בישול – מותר לחמם. לפיכך, מותר להניח קדירה ובה מאכל מבושל על גבי קדירה או מיחם שעומדים על האש, שאין דרך לבשל כך.

"גם כאשר מחממים מאכלים מבושלים, אסרו חכמים לעשות זאת באופן הנראה כמו בישול" – כתבו דוגמא אחת שאסרו חכמים לעשות בשל איסור זה? כיצד ניתן לפתור את הבעיה? מה דינה של פלטה חשמלית בשבת? פרטו.

- א. לחמם על גבי אש גלויה – אסורה (משום שנראה כבישול).
 - ב. אם שמים חציצה על האש – כמו סיר או מיחם על האש הגלויה - ומחממים שם את האוכל – מותר משום שאין דרך בישול בכך.
 - ג. וכן מותר להניח מאכל מבושל לחימום על רדיאטור או על תנור נפט או גז (ובתנאי שאין עושים זאת בימי חול והאוכל בתוך סיר ולא מונח ישירות שם) כפי שנפרט בהמשך.
- אולם נחלקו הפוסקים לגבי פלטה חשמלית וטס נחושת שמניחים על גבי האש.

☒ לדעת רבים, אסור להניח בשבת על פלטה חשמלית או טס נחושת תבשיל שנסתיים בישולו, מפני שהנחת מאכל על גבי מקור החום דומה לבישול.

✓ אבל אם יניחו על הפלטה או על טס הנחושת סיר או צלחת הפוכה, מותר להניח עליהם מאכל מבושל, שאין זו דרך בישול להניח חציצה בין מקור החום לתבשיל. למעשה אפשר להסתפק אפילו במכסה שיש בו חלל מועט (כמכסה של קפה נמס), שישמש חציצה בין הפלטה למאכל. אבל נייר כסף שאין בו חלל אינו חוצץ, ואסור לדעת המחמירים להניח עליו מאכל מבושל.

✓ ויש מקילים, שהואיל ואין רגילים לבשל על גבי פלטה וטס נחושת, אלא רק על גבי אש גלויה, אין ההנחה על פלטה וטס נחושת נראית כבישול, ולכן מותר להניח עליהם מאכל מבושל בשבת. ויש שהקילו בפלטה חשמלית, שיעודה לחימום בלבד, אבל החמירו בטס נחושת שחוממו רב יותר ואפשר לבשל עליו.

למעשה, הואיל והרבה פוסקים מחמירים, טוב להחמיר שלא להניח סיר שיש בו מאכל מבושל ישירות על הפלטה או על טס הנחושת. והרוצים להקל רשאים, כיוון שהדין

מדברנו, וכמה פוסקים חשובים הקילו בזה וסברתם נראית. ומי שיש למשפחתו מנהג מובהק, נכון שימשיך במנהגו.

כאשר ברור שאין רגילים לבשל על מקור החום, כגון **רדיאטור**, למרות שהוא חם מאוד, **מותר** להניח עליו מאכל **שנסתיים בישולו**, משום שההנחה עליו אינה נראית כבישול (אג"מ או"ח ד, עד, בישול לד). וכן מותר להניח תבשיל שנסתיים בישולו על תנור נפט או גז שנועד לחימום הבית, **ובתנאי שיש דבר שחוצץ בין האש למאכלים, ואין רגילים להעמיד עליו בימי החול מאכלים או קומקום לשתייה**. אבל אם רגילים להעמיד עליו בימי החול קומקום או קדרה, הרי דינו כדין אש הגז, שלדעת רוב הפוסקים צריך להניח עליו תבנית הפוכה, ועליה מותר לחמם את התבשיל. ולדעת המקילים, מספיק להניח עליה טס של נחושת, ועליו את המאכל.

✻ החזרה בשבת

"פעמים שמסירים בשבת קדירה מן הפלטה כדי להוציא ממנה מאכלים ואח"כ רוצים להחזיר אותה על הפלטה כדי שתמשיך להתחמם ואף בדין זה נחלקו הפוסקים..." – כתבו את מחלוקת הפוסקים בדיני החזרה ואת טעמיהם.

✓ **לדעת המקילים** וסוברים שהנחה על פלטה או טס נחושת אינה נראית כבישול (כמבואר בהלכה הקודמת), בוודאי מותר גם להחזיר תבשיל שכבר היה מונח עליהם (או להעביר בפלטה ממקום פחות חם למקום חם יותר), ובלבד שיתקיימו **שני תנאים**:

- א. **כל צורכו**: האחד, שהתבשיל יהיה מבושל כל צרכו, שאם לא כן בהחזרתו יעברו על איסור תורה של בישול.
- ב. **האש מכוסה**: השני, שהאש תהיה מכוסה, שאז אין חשש שיבוא להגביר את האש.

☒ **לדעת האוסרים** להניח מאכלים מבושלים על הפלטה, כי הנחה זו נראית כבישול, דין החזרה שונה. שהואיל והמאכל כבר היה מונח על הפלטה מערב שבת, אין החזרתו אליה נראית כבישול, ולכן אם ברור שמדובר בפעולה של החזרה מותר להניח שוב את הקדירה על הפלטה עצמה (או להעביר בפלטה ממקום פחות חם למקום חם יותר). וכדי שיהיה ברור שזו החזרה ולא הנחה חדשה צריכים לקיים **שלושה תנאים**:

- א. **אוחז בידיים**: שידו תמשיך לאחוז בסיר עד שיניח אותו בחזרה על הפלטה.
- ב. **בדעתי להחזיר**: שתהיה דעתו של לוקח הסיר להחזירו על הפלטה.
- ג. **לא מניח**: שלא יניח את הסיר על גבי הרצפה.

וכל זה לכתחילה, אבל בדיעבד כשיש צורך גדול להחזיר את התבשיל ולהניחו דווקא על הפלטה, כי רק כך התבשיל יהיה חם לסעודה, אזי גם אם לא התקיימו שלושת התנאים הללו, הואיל ובפועל זו החזרה ולא הנחה חדשה, מותר להחזיר את התבשיל על הפלטה.

✳ דִּינִים נוספים בהנחה ובהחזרה על הפלטה

- ✓ להעביר מפלטה אחת לשנייה: וכן מי שהיו לו שתי פלטות של שבת, **יכול** להעביר סיר חם מזו לזו, **ובתנאי שהתבשיל מבושל כל צרכו**. וגם אם הניח תבשיל על טס נחושת, וכבתה האש שתחתיו, אם התבשיל מבושל כל צרכו, מותר להניח אותו על הפלטה השנייה. שכל זמן שהתבשיל עוד נותר חם, ניכר עליו שהונח על הפלטה מערב שבת, והעברתו לפלטה אחרת נחשבת כהחזרה.
- ✓ להניח לפני שבת, שתי קומות של סירים על הפלטה, ולשנות את סדרן לאחר כניסת השבת: כשרוצים לחמם בערב שבת תבשילים רבים, אפשר להניח על הפלטה שתי קומות של סירים, ובלייל שבת יקחו לצורך הסעודה את הסירים התחתונים, ויניחו את העליונים על הפלטה, ובתנאי שהם מבושלים כל צרכם. ואין זו הנחה חדשה, הואיל והיד סולדת מפני חומם, ומתחילה התכוונו להניחם אח"כ על הפלטה.
- ✓ לכסות אש גלויה ולהניח עליה מאכל מבושל כל צרכו: כאשר רוצים לחמם מאכל שנתבשל כל צרכו, ויש שם אש גלויה, מותר לכסות אותה בטס מתכת, ולהניח עליה צלחת (כדעת רוב הפוסקים), ולהניח עליה את המאכל. ואף שצורת הלהבה תשתנה בעקבות הנחת טס המתכת עליה, אין בזה איסור, כי עצמת הבערה לא משתנה מזה (שש"כ פ"א הערה סו).

✳ החזרה לתנור אפייה

האם מותר בשבת להחזיר תבשילים לתוך תנור אפייה? מה הטעמים לכך? ומהו הפתרון לכך?

תבשיל שהיה בתוך תנור אפייה חם, והוציאו אותו כדי ליקח ממנו מאכלים,

✳ **אסור** להחזירו לתוכו מפני שני טעמים:

- א. **נראה כבישול**: השני, שפעולה זו נראית כבישול.
- ב. **חשש שיגביר את חום התנור**: הראשון, שהואיל ואין דבר שימעט את חומו של התנור, יש חשש שהמחזיר את התבשיל לתוכו ישכח את השבת ויבוא להגביר את החום.

- ✓ **קופסה בתוך התנור**: אבל אם יניחו בתוך התנור קופסא בעלת ארבע דפנות, יהיה **מותר** להחזיר את התבשיל, משום שבאופן זה אין לחשוש שיגבירו את החום, וגם החזרת התבשיל אינה נראית כבישול, שאין דרך לבשל בקופסא שכזו.
 - ✓ **הנחת תבנית הפוכה על קרקעית התנור**: ונראה שאפשר להקל גם על ידי הנחת תבנית או צלחת הפוכה על קרקעית התנור שעליה יחזירו את התבשיל,
 - ✓ **כיסוי הכפתורים**: או שיכסו את הכפתורים של התנור.
- וכל זה על פי כללי ההחזרה שלמדנו, שהואיל והתבשיל היה בתנור והוציאו אותו כדי להחזירו, אין הדבר נראה כבישול. **אבל אסור לקחת תבשיל קר ולהניחו בתוך התנור החם, משום שזה נראה כפעולת בישול.**

מה דין תנור המופעל על שעון שבת?

- ✓ אם התנור מופעל על ידי שעון שבת, מותר בשעה שהתנור קר להניח בו תבשילים שנתבשלו כל צרכם, כדי שיתחממו כאשר התנור יתחיל לפעול. והכנסה זו אינה נראית כבישול, משום שהיא נעשית בשעה שהתנור קר.
- וכדי להימנע מהחשש שמא יגביר את החום:
- א. **הסתרת הכפתורים:** צריך להסתיר את הכפתורים
- ב. **תבנית הפוכה:** או להניח את התבשיל על תבנית הפוכה.
- ואמנם יש פוסקים שאוסרים זאת, מפני שלדעתם גם כשהתנור קר, הכנסת התבשיל לתוכו כדי שיתחמם נראית כפעולת בישול. אולם למעשה, כיוון שהדין דרבנן, אפשר לסמוך על דעת המקילים.

מה דין החזרה לתיבת מתכת המונחת סביב הפלטה?

- יש שמניחים סביבות לפלטה תא של מתכת, כדי לשמור על חומה. ולתוך התא הזה
- ✓ מותר להחזיר תבשילים שהורדו מהפלטה, ואין זה נראה כמבשל, משום שאין רגילים לבשל בתא שכזה, וכל ייעודו לסייע לשמירת החום של המאכלים המבושלים שמונחים על הפלטה (שש"כ א, עט).
- ולנוהגים להניח על הפלטה תבשיל קר שנגמר בישולו, מותר להניח אותו גם על פלטה זו, ולמחמירים, מותר להניח אותו על גבי צלחת הפוכה. ואין בהנחה בתוך תא זה איסור הטמנה, משום שאיסור ההטמנה קיים רק כאשר יש מגע שלם בין הסיר ובין הדבר שעוטפו, וכאן הסיר אינו נוגע מכל צדדיו בדפנות התא.

* כללי ההטמנה, הטמנה על פלטה וסיר בישול איטי

"הטמנה בשבת" – מהי המטרה שלשמה נדרשת פעולת ההטמנה בשבת? כיצד נעשה הדבר בפועל?

מאחר שאסור להדליק אש בשבת, ישנה בעיה לשמור על חום התבשילים. כיום יש לנו פלטה חשמלית שפותרת את הבעיה, אולם בזמן חז"ל היה קשה יותר לשמור על חום התבשילים.

- א. דרך אחת היתה, להניח את הקדרה עם המאכלים המבושלים בכירה או בתנור.
- ב. והדרך השנייה, לטמון את הקדרה בתוך צמר או דבר אחר שישמור על חום הקדרה.

"שני איסורים אסרו חכמים בדין ההטמנה, האחד בערב שבת והשני בשבת..." - בארו בהרחבה את פרטי ההלכה הנ"ל.

שני איסורים אסרו חכמים בהטמנה.

א. האחד, שלא להטמין בדבר שמוסיף הבל (מוסיף חום). ואיסור זה חל אפילו לפני כניסת השבת.

ב. והשני, שלא לטמון בשבת מאכלים חמים אפילו בדבר שאינו מוסיף חום.

במילים אחרות:

✓ בדבר המוסיף הבל (מוסיף חום כמו פסולת זיתים או תבן) – תמיד אסור להטמין אפילו ביום שישי, שמא יבואו - להטמין בתוך גחלים ובשבת יחתו ("ינפפו") בגחלים).

בדבר שאינו מוסיף הבל (אלא רק שומר על החום כמו שמיכות ומגבות) –

✓ רק ביום שישי - מותר להטמין

☒ בשבת - אסור להטמין (שמא יבואו אנשים לחמם בשבת תבשיל על האש).

נבאר יותר: ישנם חומרים תוססים שיוצרים חום, כמו למשל פסולת של זיתים או תבן, וחששו חכמים שאם יטמינו בערב שבת (ביום שישי) באותם החומרים שמוסיפים חום, מתוך כך יהיו אנשים שיטעו ויטמינו בערב שבת (ביום שישי) גם בתוך גחלים, ויבואו אח"כ בשבת לידי חיטוי בגחלים שאסור משום הבערה. ולכן אסרו לטמון את התבשילים לפני כניסת השבת בתוך חומרים שמוסיפים חום.

ובחומרים שאינם מוסיפים חום אלא רק שומרים על החום, כדוגמת בגדים, מגבות ושמיכות, מותר לטמון, ובתנאי שההטמנה תיעשה לפני כניסת השבת. אבל בשבת אסרו חכמים לטמון תבשיל חם אפילו בחומרים שאינם מוסיפים חום, משום שחששו שאם יהיה מותר לטמון בשבת, יהיו אנשים שיחממו תחילה את התבשיל על האש ויעברו על איסור הבערה ובישול (שו"ע רנז, א-ג).

הטמנתי סיר ביום שישי, בדבר השומר על החום בלבד ואינו מוסיף הבל, אך השמיכה שכסתה את הסיר נפלה לאחר כניסת השבת, האם מותר לי להחזירה בשבת? מדוע? [שימו לב שבשאלה זו לא מדובר על סיר המונח על גבי פלטה. בנושא זה נעסוק בהמשך]

להלכה

- ✓ מותר להחזיר את הכיסוי שנפל גם בשבת עצמה.
- ✓ מותר להוסיף ולהיטיב עוד שמיכות.
- ✓ מותר להחליף את השמיכות שעוטפות אותו.

הסיבה להיתר זה היא הואיל והסיר כבר היה טמון בכניסת השבת, אין איסור להיטיב את הטמנתו בשבת. וכך פסק להלכה השולחן ערוך (שו"ע רנו, ד).

סיר המונח על הפלטה, האם ניתן לעטוף אותו במגבת או בשמיכה? מה הדין אם פעולה זו נעשית ביום שישי, ומה הדין בשבת עצמה? מדוע?

☒ **אסור** לעטוף את הסירים שעל הפלטה במגבת או שמיכה **מכל צדדיה, אפילו ביום שישי** בערב שבת. ואף שהמגבת והשמיכה אינן מוסיפות חום מצד עצמן, הואיל והקדירה מונחת על הפלטה, מתווסף בה חום על ידי הפלטה, ולכן דינן כדין הטמנה בדבר שמוסיף חום שאיסורו גם מערב שבת.

☒ אבל **כשאין עוטפים את הקדירה מכל צדדיה** - אין בזה איסור. לפיכך, **מותר** לעטוף את רוב הסיר שעל הפלטה במגבת או שמיכה, שכל זמן שאין הסיר עטוף כולו, אין בזה איסור הטמנה **ומותר לעשות זאת אפילו בשבת** (רמ"א). ואם יניח על הסיר מגש רחב, יוכל להניח עליו מגבת שתקיף את הסיר מכל צדדיו, שכל זמן שהכיסוי אינו נוגע בדפנות, אין זו הטמנה (שו"ע רנו, ח).

צריך להיזהר שלא להניח על הסיר מגבת לחה, מפני שהמייבש אותה בחום עובר באיסור ליבון.

מה דין השימוש בסיר בישול איטי בשבת? פרטו.

יש מחלוקת בנוגע לשימוש בסיר כזה בשבת :

☒ יש אוסרים להשתמש בסיר לבישול איטי (קראק-פאט), משום איסור הטמנה, שהסיר טמון

בתוך גופי החימום.

☒ אם התבשיל שבו אינו מבושל - האיסור לדעתם הוא גם מצד איסור שהייה על אש שאינה

מכוסה.

✓ לעומתם, יש סוברים שאין בזה איסור הטמנה - הואיל וחלקו העליון של הסיר גלוי.

✓ וכדי שלא יהיה בזה איסור שהייה כאשר התבשיל עוד לא התבשל כל צרכו, צריכים לכסות

את הכפתורים שבהם קובעים את רמת החום. וכן הלכה כדעת המקלים.

האם מילוי תרמוס בשבת נחשב כהטמנה? מדוע?

מותר למלא בשבת תרמוס במים חמים, ואין זה נחשב כהטמנה בשבת, משום שאין הכנסת

דבר חם לתוך כלי נחשבת הטמנה.

האם מותר להניח בשבת, בתוך סיר חמין שקית ובה אורז ומאכל אחר שאין רוצים שיתערבב

בתוך שאר החמין. האם אין בכך איסור הטמנה? מדוע?

להלכה הדבר מותר בשבת ואין בכל איסור הטמנה. הטעם : אין איסור הטמנת אוכל בתוך אוכל.

”אסור ליהנות בשבת ממים שהתחממו באיסור. אבל אם המים התחממו ללא כל פעולה אסורה מצידנו, מותר ליהנות מהם בשבת. לכאורה לפי זה, אם דוד החשמל (הבویلר) הופעל לפני כניסת השבת, מותר להשתמש במים החמים שזורמים ממנו. אלא שישנה בעיה...” – מהי הבעיה המתוארת בפסקה זו, ומהו הפתרון לכך?

☒ הבעיה היא שדודי החשמל שלנו בנויים בצורה כזו, שבכל עת שפותחים את זרם המים החמים, נכנסים תחתיהם מים קרים, ואם גופי החימום שבדוד פועלים ומחממים, נמצא שהפותח את ברז המים החמים בשבת, גורם לבישולם של המים הקרים שנכנסים תחתיהם לדוד. ולכן אסור לפתוח בשבת את זרם המים החמים בשעה שהדוד פועל.

אבל אם כיבו את דוד החשמל לפני השבת, הדין תלוי בשאלה: האם המים הקרים שיכנסו לתוך הדוד יתבשלו.

☒ אם המים החמים שיוצאים מן הדוד לוהטים, עד שלא ניתן לנגוע בהם, אסור לפתוח את ברז המים החמים, מפני שפתיחת ברז החמים תגרום לבישולם של המים הקרים שיכנסו תחתיהם לדוד.

✓ אבל אם אפשר בדוחק לנגוע במים החמים היוצאים מן הדוד, אף שחומם כחום שהיד סולדת בו, מותר להשתמש בהם בשבת, מפני שאין בכוחם של המים שנותרו בדוד לבשל את המים הקרים שיכנסו תחתיהם.

✓ וגם כאשר יש ספק אם המים החמים שבדוד לוהטים כל כך - מותר לפתוח את ברז החמים, מפני שרק כאשר ברור שהמים הקרים שיכנסו לדוד יתבשלו, אסור לפתוח את ברז החמים. ואם היה ספק אם המים לוהטים ופתחו את הברז והתברר שהם לוהטים, יוסיפו עמהם הרבה קרים, כדי שלא תהיה היד סולדת בהם.

✓ וכן אפשר להפעיל את דוד המים החמים על שעון שבת, באופן שכל כמה שעות החימום שבדוד יפעל למשך כרבע שעה, כדי שהמים יתחממו מעט אבל לא יגיעו לחום שהיד סולדת בהם, ואז אפשר יהיה להשתמש במשך השבת במים הפושרים שבדוד בלא חשש.

בהלכות בישול אנו מוצאים אופנים שונים של דרכי בישול: "אש", "תולדת האש", "חמה", "תולדת חמה" – בארו בקצרה מושגים אלו. מתי האיסור מהתורה ומתי מדברי חכמים?

מהתורה –

☒ האיסור לבשל הוא בחום האש

☒ והאיסור הוא לבשל גם בתולדות האש, היינו בדברים שהתחממו על ידי האש (כגון: מחבת שהתחממה על האש לאחר שהורידה מהאש).

✓ אבל בחום השמש ("חמה") - מותר לבשל. לפיכך, מותר להעמיד ביצה במקום שהשמש לוחטת בו, עד שתבשל.

וחכמים - אסרו לבשל ב"תולדת חמה":

☒ על דברים שהתחממו מהשמש, שנקראים 'תולדות חמה', גזרו חכמים שלא לבשל, משום שחששו שאם יבשלו על מחבת שהתחממה בחום השמש, יטעו לבשל בתולדת האש (גם על מחבת שהתחממה על האש לאחר שהורידה מהאש) ויעברו באיסור תורה (שו"ע שיח, ג, מ"ב יז).

מהי המחלוקת בהלכה בדבר השימוש במים היוצאים מדוד שמש? פרטו ונמקו. כיצד מכריע במחלוקת זו הרב אליעזר מלמד, ומהו הטעם לכך?

כאמור להלכה,

✓ רק בחום השמש עצמה מותר לבשל,

☒ אבל בחום של 'תולדות חמה' אסור לבשל מדברי חכמים.

ואם כן שאלת השימוש במים היוצאים בשבת מ'דוד השמש' תלויה בהגדרה, האם המים מתחממים שם מהשמש או מתולדות השמש?

☒ לדעת כמה פוסקים, אסור להשתמש במים שבאים מ'דוד שמש', משני טעמים:

א. משום שהמים מתחממים שם בעזרת הקולטים והצינורות השחורים, שהם 'תולדות

חמה', ואם כן כל פעולה של הוצאת מים חמים מ'דוד שמש' גורמת לבישול המים

הקרים שנכנסים תחתיהם לדוד (מנחת יצחק ד, מד; א"ז נדברו א, לד).

ב. ועוד נימוק לאיסור, כיוון שבכל ידוד שמש' יש גם אפשרות חימום בחשמל, יש חשש שאם יקלו להשתמש במים שהתחממו בשמש, יבואו להקל במים שהתחממו בחשמל, ולכן טוב להימנע מלהשתמש במים חמים מ'דוד שמש' (שמירת שבת כהלכה א, נא, בשם רש"א).

✓ לעומת זאת, יש פוסקים הסוברים שמותר להשתמש במים חמים מ'דוד שמש', משום שזה נחשב חימום בשמש עצמה, והקולטים רק מסייעים לריכוז קרני השמש וקליטתם. ואם כן אין בעיה שבעת שיפתחו את ברז המים החמים יכנסו תחתיהם מים קרים לדוד, שהרי מותר לבשל אותם בשבת בקרני החמה (כדעה מקלה זו פסקו להלכה: הרב צבי פסח פרנק, הרב אליעזר ולדנברג ה'ציץ אליעזר', הרב קאפח, הרב עובדיה יוסף, הרב בן ציון אבא שאול).

הרב אליעזר מלמד, בפניני הלכה מכריע במחלוקת זו וכותב: "למעשה, מאחר שמדובר במחלוקת בדברי חכמים, וכידוע ספיקא דרבנן לקולא, יכול אדם להקל ולהשתמש בשבת במים חמים מ'דוד שמש'. והמחמיר על עצמו, תבא עליו ברכה, אבל לא יחמיר ברחיצת תינוקות".

בהמשך מעיר הרב שישנה מערכת של דודי שמש הקיימת במגדלים ובבנייני מגורים גבוהים: "ישנה כיום מערכת נוספת של דודי שמש, שנועדה בעיקר לבניינים גבוהים, שבה המים החמים שבקולטים נותרים במערכת סגורה של צינורות, ומערכת זו יורדת אל הדוד, והמים הקרים שבדוד מתחממים מהמגע עם הצינורות החמים שבדוד. נמצא שהמים הקרים מתחממים ב'תולדות החמה', ולכן אסור לפתוח ביום שבת את ברז החמים, מפני שגורמים בזה לבישול המים הקרים שנכנסים לדוד. אבל בליל שבת, מותר להשתמש במים החמים שהתחממו בערב שבת".